

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

της προσπάθειας αναστήλωσης του Λουτρώνα της Ι. Μονής
Καισαριανής, από τη Φιλοδασική

Στις 4 Μαΐου 1992 με απόφαση¹ του Υπουργείου Πολιτισμού εγκρίθηκε η εκτέλεση εργασιών στερέωσης της Ι. Μονής Καισαριανής με βάση την Τεχνική Έκθεση αυτοψίας που συντάχθηκε από την Πολιτικό Μηχανικό της Διεύθυνσης Αναστηλώσεων Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (ΔΑΒΜΜ) κας Α. Μιλτιάδου. Είχαν προηγηθεί ένδεκα χρόνια άκαρπων προσπαθειών της ΦΕΑ προς το ΥΠ.ΠΟ για την αποκατάσταση των φθορών που προκάλεσε κυρίως στον Λουτρώνα της Μονής ο Μεγάλος σεισμός του 1981.

Έτσι άρχισε η μακρά διαδικασία της αναστήλωσης του Λουτρώνα της Ι. Μονής, αναστήλωση που έμελλε να

διακοπή οριστικά –και με μεγάλο κόστος για τη Φιλοδασική.

Εικόνα 1 Ο Λουτρώνας κατά τη διάρκεια της πρώτης αναστήλωσης της Μονής. Αρχείο ΦΕΑ.

Στις 6 Αυγούστου 1992 το Υπουργείο Πολιτισμού² ενέκρινε όπως ποσό 20.000.000 δρχ αποδοθεί στη ΦΕΑ για να γίνουν οι απαραίτητες στερεωτικές εργασίες συντήρησης και επισκευής της Ι.Μονής Καισαριανής αναθέτοντας την διαχείριση του κονδυλίου και των εργασιών στη Φ.Ε.Α.

Ακολούθως, στις 20 Ιανουαρίου 1993 υπεγράφη σύμβαση έργου μεταξύ της Φ.Ε.Α και της εταιρίας **ΕΤΑΝΕ ΑΤΕ** για την εκτέλεση στερέωσης του δώματος Λουτρώνα

¹ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ/56159/1812 από 4 Μαΐου 1992

² ΥΠΠΟ/ΟΙΚΟΝ/Β/Φ 17/37978 από 6 Αυγούστου 1992

της Ι. Μονής Καισαριανής. Στη σύμβαση αυτή ορίστηκε προθεσμία 90 ημερών για την αποπεράτωση των εργασιών. Έτσι στις 2 Ιουνίου του 1993 έλαβε χώρα μια πρώτη (προσωρινή πιστοποίηση) των εργασιών που έπρεπε να εκτελεστούν. Στην πιστοποίηση αυτή περιλαμβάνονταν η υποστύλωση των εσωραχίων των θόλων, η βελτίωση της αντιστήριξης του εξωτερικού τοίχου, ενέμματα και αρμολόγηση στους τοίχους, τοποθέτηση διατμητικών κλειδίων, αντικατάσταση λιθοσωμάτων με λίθους από υγιές πέτρωμα κ.α

Στις 12 Αυγούστου 1993 η ΔΑΒΜΜ με έγγραφό της ³ ζητούσε με επιτακτικό τρόπο από την Φ.Ε.Α στοιχεία για:

1. Τις συνθέσεις του τσιμεντενέματος και του κονιάματος αρμολογήματος των τοιχοποιιών αλλά και στοιχεία για την εν γένει εξέλιξη των εργασιών καθώς και στοιχεία για την εξέλιξη του όλου έργου.
2. Αντίγραφα σχεδίων και φωτογραφιών από το αρχείο της Καίτης Αργυροπούλου. Κατηγορεί την Φ.Ε.Α ότι δεν κατατέθηκε κανένα στοιχείο τεκμηρίωσης σε καμία αρμόδια υπηρεσία.
3. Την άμεση επιστροφή όλων των σχεδίων του Αρχείου της ΔΑΒΜΜ που παραχωρήθηκαν από τον Ν. Χαρκιολάκη στον κ. Π. Καλλιγά. Κατηγορεί ότι τα εν λόγω σχέδια κυκλοφορούν με «πινακίδα της Φ.Ε.Α».

Στην απάντηση του ⁴ ο αρμόδιος σύμβουλος της ΦΕΑ, αρχιτέκτων μηχανικός κ. Παύλος Καλλιγάς, αντικρούει τις κατηγορίες και τις αιτιάσεις διευκρινίζοντας ότι τα μεν υλικά έχουν ήδη εγκριθεί από την ΔΑΒΜΜ. Το δε αρχείο της Καίτης Αργυροπούλου, εάν όντως υπάρχει, δεν περιέχει τέτοια στοιχεία και ότι αυτά μάλλον βρίσκονται στο αρχείο Ι. Τραυλού που είναι πιθανώς κατατεθειμένο στην Αρχαιολογική Εταιρεία. Τέλος σημειώνει ότι τα περι ου ο λόγος σχέδια είναι απλά φωτοαντίγραφα, άρα τα πρωτότυπα βρίσκονται προφανώς στην ΔΑΒΜΜ. Στο ίδιο πνεύμα ακολουθεί και η επιστολή της Φ.Ε.Α ⁵ στην οποία επισημαίνονται τα προαναφερθέντα από τον κ. Παύλο Καλλιγά.

[Εν τω μεταξύ, στις 24 Φεβρουαρίου 1994 το ΥΠ.ΠΟ εγκρίνει την διαρρύθμιση δυο κτισμάτων για την αποθήκευση εργαλείων στα ανατολικά του συγκροτήματος].

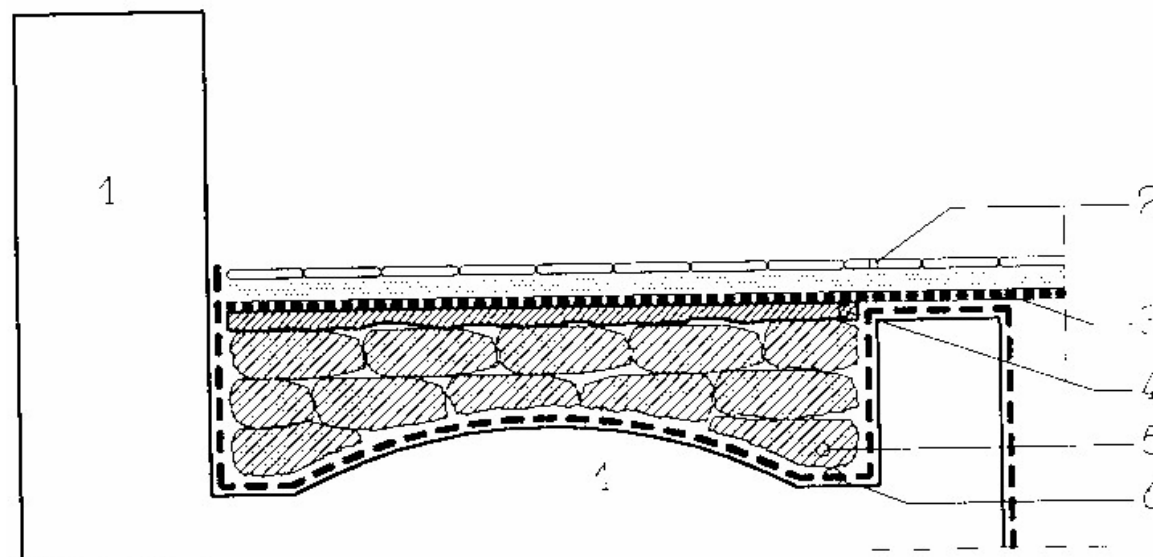
Τον επόμενο χρόνο η Φ.Ε.Α αναφέρεται ⁶ στον κ. Ν. Χαρκιολάκη και τον πληροφορεί ότι οι εργασίες στήριξης του θόλου καθώς και η αρμολόγηση τους έχουν περατωθεί. Απομένει πλέον μόνο η λιθόστρωση – σύμφωνα με το σχέδιο που επισυνάπτεται (βλέπε **εικόνα 2**)-μέχρι τον λουτρόνα αλλά και η στεγανοποίηση του θόλου για τον φόβο του παγετού και των βροχών. Η Φ.Ε.Α ζητά να καθοριστεί ημερομηνία για την έναρξη των εργασιών στεγανοποίησης του θόλου.

³ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ/41464/1983 από 12 Αυγούστου 1993

⁴ Τηλεμοιτυπία από 24.8.1993 κ. Π. Καλλιγά προς ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ

⁵ ΦΕΑ ΑΠ 161, 15 Σεπτεμβρίου 1993

⁶ ΦΕΑ ΑΠ 116, 4 Μαρτίου 1994

Εικόνα 2 Σχέδιο πλακόστρωσης. Α. Υπάρχουσα λιθοδομή. Β. Πλακόστρωτο. Γ. Ασφαλτόπανο με ψηφίδες. Δ. Τσιμεντοκονίαμα εξομάλυνσης 5 εκ. Πλέγμα ή ίνες Ε. Χονδρό νάιλον

Στις 24 Ιουνίου, η 1^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων αναφέρεται⁷ στο Υπουργείο Πολιτισμού και υπενθυμίζει την εκκρεμότητα στερέωσης και αποπεράτωσης του Λουτρώνα. Επισημαίνει ότι το κτίσμα παραμένει ακάλυπτο και εκτεθειμένο στις βροχές, παρακαλεί δε να προωθηθούν οι προτάσεις για την στεγανοποίησή του.

Το Υπουργείο Πολιτισμού με τη σειρά του⁸ δίδει με την άδεια για την λιθόστρωση και την στεγάνωση αλλά ταυτόχρονα θέτει ως «Προϋπόθεση για κάθε περαιτέρω εργασία» τις εργασίες τσιμεντενέσεων στην τοιχοποιία, μετά από υπόδειξη του κ. Ν.Χαρκιολάκη.

Έτσι η Φιλοδασική με έγγραφό της προς την εταιρεία ETAN⁹ δίδει την εντολή για την συνέχιση των τσιμεντενέσεων. Στις 22 Φεβρουαρίου 1995¹⁰ η ΦΕΑ αναφέρει το πέρας της στερέωσης των λουτρών, σύμφωνα με τις προδιαγραφές, μέσα στον συμβατικό χρόνο. Ο προϋπολογισμός έχει ανέλθει στις 18.351.755 δρχ.

Όμως τα έργα αίφνης σταματούν. Αιτία η άρτι διορισθείσα Έφορος κυρία Νίκη Μίχαλου-Αλεβίζου. Η νέα έφορος, έχοντας επισημάνει θραύσματα παλαιών κεραμικών ανάμεσα στα υλικά που απομακρύνονταν κατά την απομάκρυνση του λουτρώνα ζητεί να επανεξεταστεί ο τρόπος αναστήλωσης του λουτρώνα, εγείροντας θέμα εκ νέου κτίσης των υπερκείμενων του λουτρώνα προϋπαρχόντων κελιών. Ανατίθεται λοιπόν στην ΔΑΒΜ και δη στο κ. Ν. Χαρκιολάκη η σύνταξη σχετικής μελέτης. Όμως όταν η μελέτη έχει πλέον συνταχθεί δεν υποβάλλεται από την 1^η Εφορεία στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο για έγκριση. Έτσι ο λουτρώνας παραμένει ανοιχτός και τα όμβρια ύδατα συνεχίζουν να εισρέουν προκαλώντας μεγάλες καταστροφές. Κατόπιν τούτων η ΦΕΑ αποστέλλει έγγραφο καταγγελία μέσω δικηγόρου της προς το Σώμα Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης¹¹. Η καταγγελία

⁷ 1η Εφορεία Αρχαιοτήτων ΑΠ 2257, 24 Ιουνίου 1994

⁸ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜ 10940 Α. Χριστοφίδου, 29 Ιουλίου 1994

⁹ ΦΕΑ, ΑΠ 145 από 12 Οκτωβρίου 1994

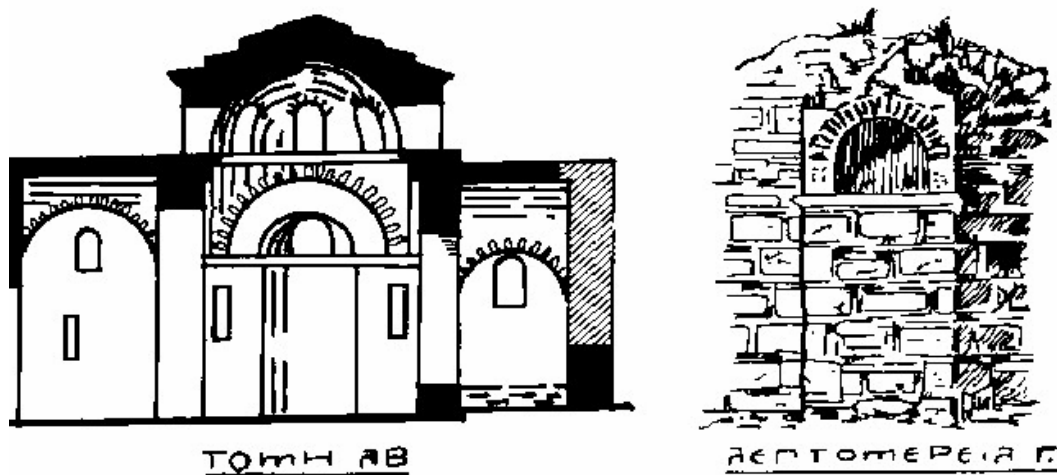
¹⁰ ΦΕΑ 22 Φεβρουαρίου 1995

¹¹ Ματίνα Ασημακοπούλου, 19 Δεκεμβρίου 1997

κοινοποιείται ταυτόχρονα τόσο στον τότε Γενικό Γραμματέα του ΥΠΠΟ Ευγ. Γιαννακόπουλο όσο και στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Στην καταγγελία αυτή, αφού γίνεται ενδελεχής εξιστόρηση των γεγονότων που έχουν οδηγήσει στη τραγελαφική αυτή κατάσταση, υπογραμμίζονται οι υποχρεώσεις της Ελληνικής Πολιτείας που απορρέουν από την Διεθνή Σύμβαση του Παρισιού και τη Διεθνή Σύμβαση της Γρανάδας για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης.

Το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο συνεδριάζει επί του θέματος στις 10.4.1998. Στη διάρκεια της συνεδρίας σημειώνεται από την κα. Μ.Φουντούκου ότι «η Εφορεία καθυστέρησε λιγάκι» να συμφωνήσει με την ανάγκη της αναστήλωσης αλλά εν πάσει περιπτώσει έδωσε τελικά την έγκρισή της. Ακολούθως θίγεται το θέμα της ύπαρξης φωτιστικών θυρίδων. Διχάζονται οι γνώμες. Άλλοι μεν υποστηρίζουν ότι πρέπει να παραμείνουν για να φωτίζουν και άλλοι ότι θα πρέπει να κλείσουν για να αποκατασταθεί η βυζαντινή κατά Μπάρσκι εκδοχή του οικοδομήματος. Η συνεδρίαση λήγει με τη ρήση (Χ. Μπούρας) «ας μείνουν τα πράγματα όπως είναι και τα ξανασυζητάμε».

Η ΦΕΑ πληροφορείται την, μετά παρέλευση τετραετίας, έγκριση από την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων της αναστήλωσης¹² και γράφει στον Γ.Γ του ΥΠ.ΠΟ κύριο Ευγ. Γιαννακόπουλο. Αναφερόμενη στο έγγραφο του ΥΠ.ΠΟ/ΔΑΒΜ 31868/1315 από 17 Ιουνίου 1998 με το οποίο ζητείται από τη ΦΕΑ να αναλάβει το κόστος της αναστήλωσης, διευκρινίζει ότι ναι μεν το κόστος της αναστήλωσης το είχε αναλάβει εξ ολοκλήρου αυτή κατά τη δεκαετία του '50. Το ποσό όμως που διατέθηκε το 1991-93 προήρχετο από κονδύλια του ΠΡΟ-ΠΟ τα οποία είχαν διατεθεί από το ΥΠΠΟ στη ΦΕΑ για την αναστήλωση. Από αυτά δεν απέμεναν παρά 1,5 εκατ. Δραχμές.

Εικόνα 3 Κάτοψη του λουτρόνα. Από το βιβλίο της Θ. Χατζηδάκη «Το Μοναστήρι της Καισαριανής»

¹² ΦΕΑ ΑΠ 109 16 Μαρτίου 1998

Το επόμενο έτος η ΔΑΒΜ απευθύνεται στην ΦΕΑ και την παρακαλεί να αναλάβει το κόστος της ολοκλήρωσης της αναστήλωσης εν όψει μάλιστα και της έλευσης του χειμώνα¹³. Η ΦΕΑ απαντά και ανταποκρίνεται στην έκκληση της ΔΑΒΜ¹⁴. Το ΔΣ της ΦΕΑ αποφασίζει ομόφωνα την αποδοχή του αιτήματος για την ανάληψη πρωτοβουλίας για την τελειωτική συμπληρωματική αναστήλωση του λουτρώνα. Δέχεται να αναλάβει την δαπάνη μέχρι ύψους 12 εκατομμυρίων δρχ.

Έτσι στις 19 Νοεμβρίου 1998 επίσημα πλέον με απόφασή που υπογράφει ο υπουργός **Πολιτισμού Ε. Βενιζέλος**, η ΔΑΒΜ εγκρίνει την μελέτη και την εκτέλεση των εργασιών στεγάνωσης του συγκροτήματος του Λουτρώνα¹⁵ όπως αυτή συντάχθηκε από τον αρχιτέκτονα Ν.Χαρκιολάκη. Εγκρίνει επίσης την τοποθέτηση πινακίδας διαστάσεων 20 χ 30 στο Βόρειο τοίχο της Εστίας

Έτσι στις 29 Ιανουαρίου 1999 το ΔΣ εξουσιοδοτεί το αρχιτέκτονα Π.Καλλιγά να πράξει τα δέοντα για να αρχίσουν οι εργασίες. Στις 17 Ιουνίου 1999 με έγγραφο της προς την ΔΑΒΜ, η ΦΕΑ¹⁶ την πληροφορεί ότι οι εργασίες αναστήλωσης ανατέθηκαν στην εταιρεία ειδικών κατασκευών «ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ Α.Ε». Με την αμέσως επόμενη επιστολή της η ΦΕΑ¹⁷ πληροφορεί την ΔΑΒΜ ότι οι εργασίες αρχίζουν αυθημερόν και ορίζει ως εξουσιοδοτημένο εκπρόσωπο το μέλος του Δ.Σ Παύλο Καλλιγά για να παρακολουθεί τις εργασίες.

Η ΔΑΒΜ στις 23 Αυγούστου 1999¹⁸ αναθέτει την εποπτεία της στεγάνωσης στο αρχιτέκτονα μηχανικό Ν. Χαρκιολάκη με καθήκοντα παρακολούθησης της πιστής τήρησης των όρων της μελέτης.

Στις 13 Σεπτεμβρίου 1999 η εταιρεία ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ Α.Ε αποστέλλει χειρόγραφο τηλεομοιοτυπία με την οποία αναφέρει την προσωρινή παύση των εργασιών για διάστημα 15-20 ημερών σαν αποτέλεσμα του πρόσφατου σεισμού και μετά από προφορική υπόδειξη του ΥΠ.ΠΟ. Υπογραμμίζει πάντως ότι τα αρμολογήματα έχουν ολοκληρωθεί και ότι κανένα ρήγμα δεν έχει εκδηλωθεί στο κτίριο του Λουτρώνα. Επισυνάπτει χειρόγραφο αναφορά με τις διάφορες ζημιές που έχουν παρουσιασθεί.

Η ΦΕΑ με νέο έγγραφό της καλεί τον αρχιτέκτονα μηχανικό Ν. Χαρκιολάκη στα γραφεία της για να συζητήσουν περί του πρακτέου¹⁹.

Εν τω μεταξύ όμως προκύπτει ανάγκη *εκτέλεσης περαιτέρω έργων*²⁰ *αναστήλωσης*. Συγκεκριμένα διαπιστώνεται ότι η κακή κατάσταση των αρμών των τοίχων έχει απαιτήσει την αρμολόγηση επιφανειών συνολικού εμβαδού 220 τετραγωνικών μέτρων. Εκκρεμούν ωστόσο τόσο η αρμολόγηση των νότιων τοίχων όσο και των ενδιάμεσων χωρισμάτων των κεντρικών θόλων. Ο Νότιος θόλος παρουσιάζει ένα σοβαρό ρήγμα στην κλείδα εύρους 8 εκατοστών, πρόχειρα στηριγμένου, με ξύλινες σφήνες. Η κατασκευαστική εταιρεία που έχει αναλάβει το έργο εκτιμά ότι θα πρέπει

¹³ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜ /31868/1315 17 Ιουνίου 1998

¹⁴ ΦΕΑ ΑΠ 143 30 Σεπτεμβρίου 1998

¹⁵ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜ 19 Νοεμβρίου 1998

¹⁶ ΦΕΑ ΑΠ 116 17 Ιουνίου 1999

¹⁷ ΦΕΑ ΑΠ 117 22 Ιουνίου 1999

¹⁸ ΥΠ.ΠΟ/ΔΑΒΜ/29618/1353, 23 Αυγούστου 1999

¹⁹ ΦΕΑ ΑΠ 130 27 Οκτωβρίου 1999

²⁰ **ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ Α.Ε** 24.08.1999

να αρμολογηθεί το σύνολο των ενδιάμεσων τοίχων μεταξύ βορείου και νοτίου θόλου καθώς και τμήμα της εξωτερικής γωνίας του ΝΑ τοίχου, πάνω από την κρήνη με το κριάρι. «Τυχόν επίσπευση των οικοδομικών εργασιών στεγάνωσης και ανακατασκευής της πλακόστρωσης χωρίς εξασφάλιση του μνημείου» σημειώνει η εταιρεία «ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ» θα ήταν «πολύ παρακινδυνευμένη για ένα τόσο αξιόλογο μνημείο». Προτείνεται μετά από συνεννόηση με τον κύριο Ν. Χαρκιολάκη η τοποθέτηση μη υγροαπορροφητικού αδρανούς κονιάματος αντί του ειδικού αφρομπετόν δεδομένου ότι είναι αδύνατη η προσέγγιση της ειδικής μηχανής παραγωγής αφρομπετόν. Προτείνεται επίσης η μη τοποθέτηση φύλλου νάιλον στη βάση των θόλων που θα μπορούσε να εγκλωβίσει τυχόν διεισδύουσα υγρασία αλλά αντ' αυτού η κατασκευή στη βάση των θόλων οπές εκτόνωσης απορροής μέσω χάλκινων σωλήνων μικρής διατομής. Προτείνεται επίσης η αντικατάσταση των τμημάτων του θόλου που πρόκειται δεχθούν σημαντικά φορτία. Αντί δηλαδή των υπάρχοντων συμπαγών πλίνθων να τοποθετηθούν διάτρητοι πλίνθοι, χτισμένοι δρομικά, οι οποίοι και θα επιχρισθούν εξωτερικά. Τέλος προτείνεται η αντικατάσταση της παλαιάς πλακόστρωσης, εξ αιτίας της προϊούσας φθοράς, με νέες πλάκες μικρού πάχους και βάρους. Σημειώνεται ότι από τις αναφερόμενες τροποποιήσεις προκύπτει μείωση του κόστους ορισμένων συμβατικών εργασιών που θα εξισορροπήσει εν μέρει τη δαπάνη των πρόσθετων εργασιών που κρίνονται πλέον αναγκαίες. Οι επιπλέον όμως δαπάνες εκτιμάται πλέον ότι θα ανέλθουν στα είκοσι επιπλέον εκατομμύρια. Προτείνεται εν τω μεταξύ η ομαλή συνέχιση των εργασιών με ανακατανομή των κονδυλίων ανάλογα με τις προεργασίες που προκρίνονται ως δεοντολογικά αναγκαίες για την εξασφάλιση του έργου. Προτείνεται εν τέλει η αναβολή της πλακόστρωσης και των διαφώτιστων καλυμμάτων πάνω από τους αεραγωγούς και τη σκάλα και η προσωρινή κάλυψη των κενών των αεραγωγών με προσωρινές λιτές κατασκευές από ξύλο και λαμαρίνα.

Τον Μάρτιο του 2001 η ΦΕΑ απευθύνεται ²¹ στην Διεύθυνση Βυζαντινών Μνημείων και εξηγεί τα προκύψαντα. Επισημαίνει συγκεκριμένα ότι ναι μεν για τη περάτωση του έργου ο συμφωνηθείς προϋπολογισμός ανήρχετο κατ' ανώτατο ποσό στα 12 εκατομμύρια δρχ. «όμως τα δεδομένα πλέον έχουν αλλάξει. Έχουν πλέον προκύψει απαραίτητες συμπληρωματικές εργασίες που καθιστούν αναπόφευκτη την

Εικόνα 4 Το εσωτερικό του λουτρώνου. Φωτογραφία © Κ. Γκόφα.

επανεξέταση του προϋπολογισμού. Την κατάσταση έχει επιβαρύνει και ο προκύψας σεισμός του 1999. Η ΦΕΑ ζητεί να αντιμετωπισθεί από κοινού η χρηματοδότηση του έργου πέραν του ποσού που καθορίστηκε με την Υπουργική Απόφαση, να ληφθούν σοβαρά οι προτεινόμενες αναγκαίες οικοδομικές εργασίες στεγάνωσης και ανακατασκευής και να καταρτισθεί νέο συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα εργασιών και χρηματοδότησης.

Τον Απρίλιο του ίδιου έτους η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων διαβιβάζει ²² το παραπάνω έγγραφο της ΦΕΑ προς την ΔΑΒΜ του ΥΠ.ΠΟ ζητώντας από αυτήν να πάρει την όποια απόφαση περί του πρακτέου.

²¹ ΦΕΑ ΑΠ 109 από 8 Μαρτίου 2001 Πρωτοκολληθέν στο ΥΠ.ΠΟ με αριθμό Π. 12887, από 8.3..01

²² ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β1/Φ26/12887/370 από 9 Απριλίου 2001

Στην απάντησή της η ΔΑΒΜ ²³ δια στόματος της Διευθύντριας, κυρίας Μ.Φουντούκου, αρχιτέκτονος Μηχανικού, δηλώνει ότι δεν υπάρχουν αντιρρήσεις όσον αφορά στις τροποποιήσεις του προϋπολογισμού των ενεμάτων και αρμολογήσεων. Δεν έχει επίσης αντιρρήσεις για την αντικατάσταση του περλιτομπετόν με μη υγραπορροφητικά αδρα νή, με την κατάργηση του μονωτικού φύλλου νάιλον, την αντικατάσταση των συμπαγών πλίνθων με άλλους διάτρητους δομικούς οπτόπλινθους. Όσον αφορά όμως αφορά στις εργασίες ανάκτησης της παρειάς του δυτικού τοίχου, την κάλυψη των αεραγωγών και της εσωτερικής κλίμακας με καπάκια από λαμαρίνα καθώς και την αντικατάσταση του υλικού της τελικής πλακόστρωσης εκφράζει σημαντικές αντιρρήσεις. Οι εργασίες αυτές κατά την γνώμη της κας Φουντούκου αποτελούν ουσιώδεις τροποποιήσεις της εγκεκριμένης μελέτης τις οποίες δεν μπορεί να αποδεχθεί και αναλάβει η ΔΑΒΜ χωρίς την έγκριση και γνωμοδότηση του ΚΑΣ. Ζητά τέλος να αποσταλούν τα στοιχεία που αφορούν τα ενέματα για το αρχείο της ΔΑΒΜ.

Στις 28 Νοεμβρίου 2001 η εταιρεία **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε** αποστέλλει τις προτάσεις της για την στεγάνωση και τη διαμόρφωση του Λουτρώνα. ²⁴ Η εταιρεία σημειώνει ότι οι προγραμματισθείσες για μια διάρκεια δύο μηνών εργασίες διακόπησαν για δύο εξόχως σημαντικούς λόγους: α) Την επιβολή της διακοπής των εργασιών σκυροδετήσεως σαν αποτέλεσμα του καταστροφικού σεισμού της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1999 και β) την αναμονή έγκρισης του Τακτοποιητικού λογαριασμού που υποβλήθηκε στη ΦΕΑ, στις **24/08/1999** και αφορούσε στις αναγκαίες τροποποιήσεις στις ποσότητες των επιμέρους εργασιών και την αναθεώρηση του προϋπολογισμού. Η **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.** διαπιστώνει ότι οι αναγκαίες ποσότητες για την αρμολόγηση των τοίχων αυξάνει σημαντικά: αθροίζοντας τις επιφάνειες που είτε έχουν αρμολογηθεί είτε πρόκειται να αρμολογηθούν άμεσα, προκύπτει ανάγκη ποσότητας κονιάματος σημαντικά μεγαλύτερη της προϋπολογισθείσας. Λαμβανόμενου υπ όψιν του ότι το ΥΠ.ΠΟ επιθυμεί να έχουν ολοκληρωθεί όλες οι στερεωτικές εργασίες πριν την τοποθέτηση ελκυστήρων, προτείνει τα εξής:

1. Τη εξάντληση του μεγαλύτερου μέρους του αρχικού προϋπολογισμού με την εκτέλεση ΟΛΩΝ των απαραίτητων στερεωτικών εργασιών.
2. Την προσαύξηση του τελικού προϋπολογισμού με τις εργασίες στεγάνωσης και διαμόρφωσης του δώματος.

Έτσι στις 17 Απριλίου 2002 ²⁵ λαμβάνει χώρα σύσκεψη στα γραφεία της ΦΕΑ στην οποία λαμβάνουν μέρος οι:

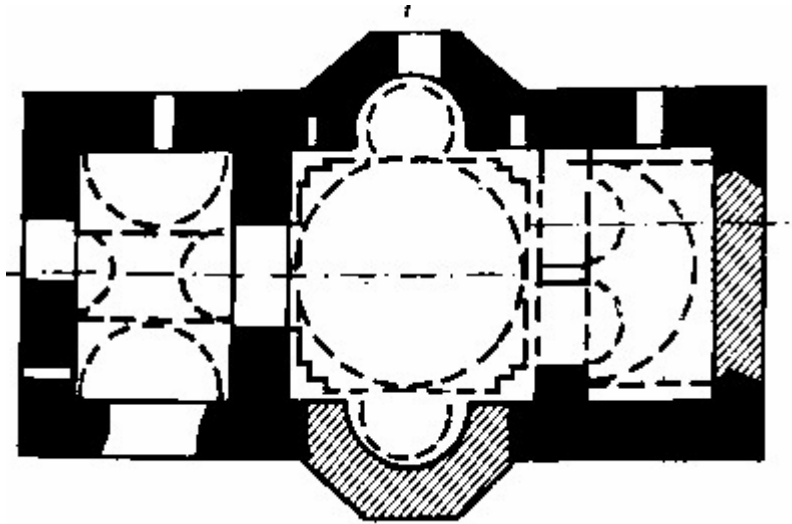
1. Δημήτρης Ζαβλιάρης από την **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.**
2. Ν. Χαρκιολάκης από το ΥΠ.ΠΟ
3. Α. Βλάχου από την ΦΕΑ
4. ο Πρόεδρος του Δ Σ. Μιχαήλ Μελάς

Στη συνάντηση αυτή γίνεται συζήτηση για επι του τροποποιητικού πίνακα δαπανών που έχει υποβάλλει η **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.**

²³ ΥΠ.ΠΟ/ΔΑΒΜ/34184/867 από 12 Ιουνίου 2001

²⁴ **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε** 28.11.2001

²⁵ 17 Απριλίου 2002

Εικόνα 5 Οριζόντια τομή του λουτρόνα. Από το βιβλίο της Θ. Χατζηδάκη «Το Μοναστήρι της Καισαριανής»

Ο κ. Ν. Χαρκιολάκης γνωστοποιεί ότι το ΥΠ.ΠΟ προτίθεται να εντάξει το έργο σε ολοκληρωμένο πρόγραμμα του τρίτου ΚΠΣ. Το ΥΠ.ΠΟ επανέρχεται και ζητά από τη ΦΕΑ να υποβάλλει στη ΔΑΒΜΜ πλήρη απολογισμό των εκτελεσθεισών εργασιών που συνοδεύονται με αναλυτικές επιμετρήσεις.

Ακολουθεί επίσημη ενημέρωση της **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.** για τα αποφασισθέντα κατά την σύσκεψη.

Εντέλλεται η **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ** να συνεχίσει την εκτέλεση των εργασιών της σε όσο το δυνατό συντομότερο χρόνο. Προϋπολογίζεται μια επιπλέον δαπάνη της τάξης των 8 εκατομμυρίων δρχ. Επιπλέον της προκαταβολής που έχει ήδη καταβληθεί από την ΦΕΑ.

Η **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ** από την πλευρά της αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποστείλει στην ΦΕΑ σχετικό πίνακα αναδιάταξης δαπανών με περισσότερες διευκρινίσεις.

Έτσι στις 10 Ιουνίου 2002 η **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ** με επιστολή της²⁶ αναφέρει ότι:

1. Ημερομηνία έναρξης των εργασιών ορίστηκε η 08.07.2002
2. Η εκτιμώμενη διάρκεια των εργασιών εκτιμάται σε 50 ημέρες
3. Πριν την έναρξη των εν λόγω εργασιών θα υποβληθεί στην ΦΕΑ ανάλυση των εργασιών που περιγράφονται

Η ΦΕΑ με επιστολή της αποδέχεται την ημερομηνία έναρξης των εργασιών²⁷

Η **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ** στις 8 Ιουλίου²⁸ και μετά από συνεννόηση με τον κ. Ν.Χαρκιολάκη αποφασίζει τα ακόλουθα:

1. Να αρχίσει τις τσιμεντενέσεις σε θέσεις που έχουν αρμολογηθεί προγενέστερα αλλά με διαφοροποιημένη ΝΕΑ σύνθεση.

²⁶ **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ** 10 Ιουνίου 2002

²⁷ ΦΕΑ ΑΠ 117 από 20 Ιουνίου 2002

²⁸ **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ** 8 Ιουλίου 2002

2. Η νέα σύνθεση του κονιάματος τίθεται στη διάθεση της υπηρεσίας ΔΑΒΜ.

Πάλι, Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ στις 21 Αυγούστου,²⁹ απευθύνεται στη ΦΕΑ και την ενημερώνει για την έκτακτη συνάντηση που έλαβε χώρα στα γραφεία του ΥΠ.ΠΟ, ΔΑΒΜΜ. Παρουσία των κ.κ Μιλτιάδου και Χαρκιολάκη.

Στη συνάντηση αυτή αποφασίστηκε :

1. να γίνει νέα ΕΠΙΤΟΠΙΑ συνάντηση στις 3.9.2002, στην Καισαριανή
2. να εξευρεθεί νέος ειδικός αναμικτήρας για τις τσιμεντενέσεις. Αλλιώς θα πρέπει να γίνουν νέα δοκιμαστικά μίγματα με τον υφιστάμενο αναμικτήρα
3. να γίνουν έλεγχοι από το ΥΠ.ΠΟ στην υφιστάμενη τοιχοποιία από την επιτροπή του ΥΠ.ΠΟ πριν την οριστικοποίηση του μίγματος.
4. να γίνει χειρωνακτική εκσκαφή τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά του συγκροτήματος σε θέσεις που καθορίστηκαν προφορικά
5. υπογραμμίστηκε ότι η επανέναρξη των εργασιών πρέπει να είναι άμεση αφού το σύνολο των υλικών βρίσκεται σε θέσεις μη στεγασμένες.

Αντίστοιχα το ΥΠ.ΠΟ /ΔΑΒΜ με επείγον έγγραφο του³⁰ απευθύνεται στη ΦΕΑ και της γνωρίζει ότι:

1. Διαπιστώθηκε ότι –κατά την ΔΑΒΜ- ο αναμικτήρας ενεμάτων δεν πληροί τις προϋποθέσεις της ΔΑΒΜ
2. Διαπιστώθηκε η ανάγκη επέκτασης των ενεμάτων και στη δυτική τοιχοποιία του συγκροτήματος του λουτρόνα
3. Διαπιστώθηκε η ανάγκη εκτέλεσης δοκιμαστικής εκσκαφής παρουσία αρχαιολόγου τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της βόρειας τοιχοποιίας του συγκροτήματος μέχρις θεμελίων.
4. Καλεί τον εκπρόσωπο της αναδόχου εταιρείας να προβεί σε «**προσμέτρηση στον προϋπολογισμό**» των ανωτέρω εργασιών που προέκυψαν τη συνεργασία της εποπτεύουσας πολ. Μηχανικού της ΔΑΒΜΜ κας Α. Μιλτιάδου.

Η συνάντηση λαμβάνει χώρα τελικά στις 04.09.2002. Σε αυτήν παρίστανται οι Δ. Ζαβλιάρης από την ανάδοχο εταιρεία ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε , η πολιτικός. Μηχανικός της ΔΑΒΜΜ Ιφιγένεια Παπαδοπούλου, ο χημικός μηχανικός Γιώργος Χαραλαμπίδης επίσης από τη ΔΑΒΜΜ, Σοφία Αναγνωστοπούλου χημικός ΔΑΒΜΜ, Θεόδωρος Κάντζος πολιτικός μηχανικός, Ανδρονίκη Μιλτιάδου Δρ. Πολιτικός Μηχανικός ΔΑΒΜΜ, Νικόλαος Χαρκιολάκης αρχιτέκτων μηχανικός ΔΑΒΜΜ, Ελένη Τσοφοπούλου αρχαιολόγος, Κ. Παντελίδου και από την πλευρά της Φ.Ε.Α οι Μιχαήλ Μελάς Πρόεδρος ΔΣ, Αλεξάνδρα Βλάχου αρχιτέκτων μηχανικός, Αντιπρόεδρος του ΔΣ, Παύλος Καλλιγιάς, αρχιτέκτων μηχανικός, σύμβουλος του ΔΣ. Στη συνάντηση αυτή τίθεται το θέμα της ανάλυσης των στερεωτικών εργασιών που ζητεί η ΔΑΒΜΜ.

Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε σε απάντηση της επιστολής της ΔΑΒΜΜ απευθύνεται στον Πρόεδρο Μ. Μελά και στον κ. Π. Καλλιγιά. Στην επιστολή της αναφέρει ότι:

²⁹ Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε 21 Αυγούστου 2002

³⁰ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜ ΑΠ 48324/1861 από 22 Αυγούστου 2002

1. Η συνάντηση που έλαβε χώρα την 21.8.2002 είχε τον χαρακτήρα ΑΜΦΙΠΛΕΥΡΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ. Τονίζει η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε ότι σε καμία περίπτωση αυτή δεν θα είχε τον χαρακτήρα επίσημης ενημέρωσης, ούτε ότι θα παρευρίσκονταν εκπρόσωπος της ΦΕΑ.
2. Τονίζει ότι δεν ανέλαβε καμία δέσμευση δεοδεμένου ότι θεωρεί ως εργοδότη αυτής την ΦΕΑ. Γι' αυτό άλλωστε, σημειώνει, ορίστηκε και νέα συνάντηση για τις 03.09.2002 στην οποία καλούνται να λάβουν μέρος άπαντες οι ενδιαφερόμενοι.
3. Η μοναδική δέσμευση που ανέλαβε, δηλώνει η **Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.**, είναι η έρευνα για μια πιθανή αντικατάσταση του αναμικτήρα.
4. Ζητά τέλος, με την προοπτική της έλευσης του χειμώνα και την μεγάλη πιθανότητα καταστροφής των υλικών, όλες οι εντολές να της δίδονται από τον εργοδότη της, δηλαδή την ΦΕΑ και όχι άμεσα από την ΔΑΒΜΜ.

Τον Σεπτέμβριο του 2002³¹ η ΔΑΒΜΜ σε συνέχεια του εγγράφου της από 22 Αυγούστου 2002 απευθύνεται στην ΦΕΑ αναφέροντας ότι οι αναστηλωτικές εργασίες μπορούν να συνεχιστούν. Παράλληλα ορίζει τις νέες προτεραιότητες.

1. Προσδιορισμός των θέσεων των ενεμάτων στην τοιχοποιία και τους θόλους του συγκροτήματος και αναφορά στην ΔΑΒΜΜ.
2. Εκτέλεση εκσκαφής από την 1^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ή από την Φ.Ε.Α
3. Καθαρισμός των εξωραχίων από την αναπτυχθείσα βλάστηση
4. Να κάνει δοκιμές αρμολογήματος σε συνεργασία με τους εποπτευόντες της ΔΑΒΜΜ.
5. Εκτέλεση βαθιών αρμολογημάτων στα μη αρμολογημένα τμήματα του.
6. Πραγματοποίηση δοκιμαστικής παρασκευής ενέματος με τον εξοπλισμό της **ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Ε** για να ελεγχθεί η σταθερότητα και η ρευστότητα του ενέματος.
7. Εφαρμογή της εκτέλεσης των βαθιών αρμολογημάτων σταθερής σύνθεσης στις δύο προς Νότο τοιχοποιίες και θόλους αλλά και στο Δυτικό τοίχο του συγκροτήματος.

Στις 24 Σεπτεμβρίου 2002 η **Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε** απευθύνεται στη ΦΕΑ³² και την ενημερώνει για:

1. Την έλλειψη στοιχείων για αρμολογήματα που έγιναν στο παρελθόν.
2. Τα συμπληρωματικά στοιχεία του Τελικού Πίνακα Δαπανών στα οποία – υπογραμμίζει- δεν συμπεριλαμβάνονται το κόστος εποπτείας των Αρχαιολόγων ούτε η απομάκρυνση των προϊόντων εκσκαφής.
3. Υπογραμμίζει ότι ο εξοπλισμός και τα υλικά παραμένουν εκτεθειμένα στο χώρο των εργασιών με κίνδυνο να καταστραφούν.

Τον Οκτώβριο η ΦΕΑ απευθύνεται στην ΔΑΒΜΜ³³ και την πρώτη Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Επισημαίνει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα:

³¹ ΥΠΠΟ /ΔΑΒΜΜ 1970/52076 από 6 .9 .2002

³² **Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ. Ε** από 24.9. 2002

³³ ΦΕΑ ΑΠ 124 από 25.10.2002

1. Η ΦΕΑ, αναφέρει η επιστολή, όταν ανέλαβε την πραγματοποίηση της αναστήλωσης, στηρίχτηκε στην πληρότητα και ακρίβεια των στοιχείων που της παρασχέθηκαν από τη ΔΑΒΜΜ.
2. Η επιβληθείσα διακοπή των εργασιών προκειμένου να διερευνηθεί περαιτέρω το αντικείμενο και κυρίως, για να διαφοροποιηθούν οι συνθέσεις των ενεμάτων, οδήγησαν στην αναγκαστική πλήρη ανατροπή του χρονοδιαγράμματος και των οικονομικών δεδομένων.

Έτσι το ΔΣ της ΦΕΑ δηλώνει ότι:

1. Αναλαμβάνει την τήρηση των πρόσθετων προδιαγραφών που ορίζει το έγγραφο της ΥΠ.ΠΟ /ΔΑΒΜΜ 1970/52076 από 6.9.2002
2. Είναι προφανές ότι η αίφνης ανακύψασα υποχρεωτική εκσκαφή, ένα μόλις μήνα μετά την έναρξη εργασιών του εργολάβου, δεν είχε προβλεφθεί σε κανένα στάδιο των συνεννοήσεων και συμφωνιών και πάντως δεν περιλαμβάνεται στην «Τεχνική Έκθεση Μελέτης» του κ. Ν. Χαρκιολάκη. Επομένως την δοκιμαστική αυτή εκσκαφή δεν μπορεί να αναλάβει η ΦΕΑ, πολλώ δε μάλλον διότι ενδεχομένως θα έθετε σε κίνδυνο τη σταθερότητα του οικοδομήματος του λουτρώνα.
3. Με ικανοποίηση δέχεται την είδηση της πρόσφατης ΘΕΤΙΚΗΣ γνωμοδότησης του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου σχετικά με τη συνέχιση και διεύρυνση και ολοκλήρωση των αναστηλωτικών εργασιών.
4. Προσμένει με ανυπομονησία τις υποδείξεις για την επαναλειτουργία του εργοταξίου πριν ενσκήψουν οι δυσχέρειες του χειμώνα.

Η Η ΕΚΑΤ-ΕΤΑΝ Α.Τ.Ε σε συνέχεια της επιστολής της από 24.09.2002 απευθύνεται στην ΦΕΑ και υποβάλλει την δεύτερη της πιστοποίηση των μέχρι τότε εκτελεσθεισών εργασιών κατά το διάστημα Ιουλίου – Αυγούστου 2002 μαζί με τα αναγκαία παραστατικά . Υπογραμμίζει δε την αναγκαιότητα άμεσης επανέναρξης των εργασιών πριν προκύψουν σημαντικά προβλήματα στην ποιότητα των προσκομισθέντων υλικών.

Στις 6 Μαρτίου 2003 η ΔΑΒΜ με έγγραφό της³⁴ δηλώνει ότι συμφωνεί με την ηλεκτροδότηση της Ι. Μονής από τον υποσταθμό της οδού Κατεχάκη και ζητεί την εκπόνηση της αναγκαίας μελέτης από τη ΔΕΗ έτσι ώστε να μπορέσουν να γίνουν οι απαραίτητες αναστηλωτικές εργασίες.

Τέλος, το Μάρτιο του 2003 η ΔΑΒΜΜ αποστέλλει έγγραφο³⁵ στη ΦΕΑ με το οποίο της ανακοινώνει την οριστική διακοπή των εργασιών.

---

³⁴ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ από 6 Μαρτίου 2003 ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ 13919/562

³⁵ ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ από 26 Μαρτίου 2003 ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ 64205 /2521
